

Doktori (PhD) disszertáció tézisei

Varga Lujza

Magyar képviselet a Népszövetségben az 1920-as években

Történelemtudományi Doktori Iskola, vezető: Dr. Óze Sándor DsC, egyetemi tanár

Témavezető: Dr. Fejérvy Gergely Róbert PhD, egyetemi adjunktus

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar
Budapest, 2021

A kutatás előzményei, problémafelvetés

1919. április 28-án létrejött a világ diplomáciáját uralni kívánó Nemzetek Szövetsége, amelynek központjául Genfét választották. A Népszövetség és szervei elvben szinte valamennyi kérdéshez fórumot kínáltak, üléseiken Európa és a világ vezető politikusai, diplomatai és szakemberei vettek részt, az ott folyó vitákat és döntéseket a politika mellett a közvélemény is nagy érdeklődéssel kísérte, míg folyamatosan települtek Genfbe további nemzetközi szervezetek is.

A Népszövetség alapításával egyidőben Magyarország egyik legnagyobb sokkját élte: az első világháborút és az Osztrák–Magyar Monarchia szétesését követően Magyarországnak komoly politikai, katonai és gazdasági kihívásokkal kellett szembenéznie. A trianoni békeszerződés következtében megcsönkült és meggyengült ország egyik fő külpolitikai célja az önálló Magyarország elfogadtatása és felépítése, pillanatnyi elszigeteltségének mérséklése és a későbbi kisantant országainak ellensúlyozása volt. Immár önálló államként kellett bekapcsolódnia a nemzetközi diplomáciai rendszerbe, amelyhez lehetőséget nyújtott a frissen alapított Népszövetség.

Megszületésével egyértelműen a Népszövetség lett ugyanis az a fórum, ahol a különböző, államokat érintő kérdéseket vitára lehetett bocsátani. A trianoni béke következtében magyar szempontból több ilyen létfontosságú kérdés is felmerült (az új határokon kívül került magyarok kisebbségi kérdései, valamint több esetben a határok pontos meghúzása, a vasutak felosztása stb.), amelyekre feltétlenül megoldást kellett találni.

Disszertációm középpontjában az áll, hogyan tudta a magyar diplomácia a Népszövetség előtt képviselni a magyar érdekeket az 1920-as években. Ennek érdekében elkerülhetetlen a „játéktér”, azaz annak a rendszernek az átfogó vizsgálata, amelyben érvényesíteni kellett a magyar külpolitikai célokat. Ezért a dolgozat két fő vonalon vizsgálja a kérdést: egy rendszerszintű elemzésen keresztül, ami metódusokra, módszerekre, működési mechanizmusokra és érdekérvényesítési lehetőségekre koncentrálnak; valamint az ezekben résztvevő személyek bemutatásán keresztül, arra fókuszálva, hogy a rendszert működtető vagy abban érvényesülni kívánó személyek milyen képzettséggel és kapcsolati hálóval rendelkeztek és hogy ezek befolyásolták-e, és ha igen, hogyan befolyásolták a tevékenységüket, illetve annak eredményességét. A harmadik vonal maga az eseménytörténet: a népszövetségi képviselő részletesebb bemutatása néhány, általam kiemelten fontosnak tartott Népszövetség elé került magyar kérdés kapcsán.

A Nemzetek Szövetségének szervezetével, működésével és lehetőségeivel már a kortársak is sokat foglalkoztak – részben azért, mert valamilyen politikai cél megvalósításához keresték a megfelelő stratégiát. Az első szakirodalmak tehát hamar megszülettek a témában, köztük sok magyar is – ezek természetesen nem történelemtudományi megközelítést használtak, hanem a szervezet bemutatásán és népszerűsítésén túl általában a nemzetközi jog lehetőségeit vizsgáló jogi tanulmányok voltak, vagy a Népszövetség elé került ügyeket tárgyalták részletesen. A Népszövetséggel foglalkozó szakirodalom következő hulláma a felbomlása utáni időszakban keletkezett: ezek már visszatekintő elemzések voltak, amelyek írói között több, a Népszövetségben korábban kulcspozíciót betöltő hivatalnok építő jellegű kritikákat megfogalmazó munkáit is megtaláljuk. Ezeknek a – még mindig nem történelmi – munkáknak a célja jórészt az volt, hogy megállapításaikkal segítsék az akkor létrejött új szervezetet, az Egyesült Nemzetek Szövetségét.

A Népszövetség kutatása ezt követően lekerült a napirendről, és a szövetség jobbjára a multilaterális diplomácia történetének bemutatásakor került csak megjegyzés szintjén elő. Ez a kép az 1980-as és 1990-es években kezdett megváltozni, amikor a Népszövetség és annak segédszervei is kezdtek a nemzetközi kapcsolatok kutatásának fókuszába kerülni.

A kifejezetten a Népszövetség történetét vagy működését vizsgáló történészek közül mindenképp meg kell említeni a két világháború közötti nemzetközi politikával foglalkozó James Barros; a nemzetközi kapcsolatok történetét kutató, egyébként bárói családból származó brit történész és politikus Ruth Henig; a genfi egyetem professzoraként kifejezetten a nemzetközi szervezeteket és a multilaterális működést vizsgáló Jean Siotis; a politológiával és nemzetközi joggal is foglalkozó német történész, Klaas Dykmann; a francia történész Jean-Michel Guieu és a kolonializmussal és a nemzetközi szervezetek történetével foglalkozó kanadai történész, Susan Pedersen tevékenységét. A szervezet, különösen a Főtitkárság tevékenységét a nemzetközi szakirodalom általában intézménytörténeti szempontból vizsgálja, a főtitkárt és helyetteseit emelve górcső alá. A 2010-es évektől kezdve a nemzetközi történettudományi szakirodalom egyre többet foglalkozik a Népszövetség és az ENSZ gondolati és szervezeti hasonlóságaival, míg a kutatások legújabb iránya kifejezetten az adminisztrációra és a nemzetközi hivatalnoki rétegre kíváncsi: ilyen a dublini egyetem nemzetközi joggal foglalkozó óraadója, Richard Collins; valamint az Aarhus Egyetemen működő, Karen Gram-Skjoldager professzor vezette dán kutatócsoport, amely a nemzetközi bürokrácia történetét vizsgálja, azon belül is nagy hangsúlyt fektetve a Népszövetségre és annak Főtitkárságára.

Szélesebb spektrumot adnak a kérdésnek Margaret MacMillannek, David Lloyd George ükunokájának jól ismert, elsősorban az első világháborút lezáró békéket feldolgozó alapművelei. Érdekes új irányokat nyitnak a szervezet kutatásához a brit Niall Ferguson és az amerikai James Srodes felvetései, akik nem foglalkoznak ugyan kifejezetten a Népszövetséggel, de témáikban annak működtetőit is érintik, és vizsgálati módszerük alkalmas lehet a Népszövetség működésének további tanulmányozására.

A fentiek jól mutatják, hogy az utóbbi években a nemzetközi kutatások egyre nagyobb figyelemmel fordulnak a Nemzetek Szövetsége felé, amely még mindig viszonylag kevésbé kutatott terület. A szervezet történetének és működésének vizsgálata így sok új adatot, valamint az újszerű kérdésfelvetéseknek köszönhetően új megközelítéseket adhat a multilaterális diplomácia és a nemzetközi szervezetek történetének tanulmányozásához.

A kifejezetten a magyar népszövetségi képviselő kapcsán készült történeti elemzések sorát a Horthy-korszak külpolitikáját kutatva megkerülhetetlen Sz. Ormos Mária kezdte meg a magyar csatlakozásról, majd a népszövetségi kölcsön felvételéről írott munkáival. Ezután a Népszövetség hosszú időre kikerült a magyar történettudomány fókuszából, és leginkább a két világháború közötti magyar külügyi szolgálattal foglalkozó Pritz Pál munkáiban tűnt fel.

A 2000-es években a magyar külpolitika és a Népszövetség ismét központi helyre került a Horthy-korszak külpolitikájával foglalkozó Zeidler Miklósnak a Népszövetség magyar megítélése, a magyar képviselő és a magyar kisebbségek Népszövetség előtti fellépése kapcsán írott tanulmányaiban.

A korszak külpolitikájára vonatkozóan szintén alapműveket tett le az asztalra Ádám Magda és Romsics Ignác, valamint a két világháború közötti magyar külpolitikát vizsgáló, egyben az MTA Lendület

Trianon 100 Kutatócsoportot vezető Ablonczy Balázs és a nemzetközi kapcsolatokkal és a francia, illetve belga–magyar kapcsolatokkal foglalkozó Fejérdy Gergely.

A Népszövetséghez kapcsolódó résztémákkal is foglalkozik a Jeremiah Smith és Royall Tyler munkásságát feldolgozó Peterecz Zoltán, valamint az olasz–magyar kapcsolatokkal foglalkozó Hamerli Petra. A Trianon 100 Kutatócsoport munkái, amelyek sorra jelennek meg az utóbbi években, a Népszövetség vonatkozásában is sok újat hoznak – így a kutatócsoport tagjai közül a társadalomtörténettel és szociálpolitika történetével foglalkozó Bódy Zsombor a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet és annak magyar tisztviselői, a Trianon utáni magyar menekültekkel foglalkozó Szűts István Gergely pedig az optánskérdés kapcsán.

Szintén a Népszövetség előtt megfordult magyar kisebbségi törekvések kutatását segítik a német és magyar kisebbségekkel és kisebbségpolitikával foglalkozó Eiler Ferenc, valamint a Berzeviczy Albert életét feldolgozó Gali Máté munkái.

Ugyancsak a két világháború közötti magyar külpolitika összegzésére törekszik, valamint Edvard Beneš kutatja Gulyás László, míg fontos részleteket tesz hozzá a képhez a Kánya Kálmánt, valamint az osztrák–német–magyar diplomáciai kapcsolatokat kutató Tóth Imre.

Míndez – az általam a dolgozatban is felhasznált szakirodalom – lehetővé teszi, hogy egyre összetettebb képet kapjunk a témáról, amellyel kapcsolatban azonban továbbra is sok kérdés maradt még nyitva. Jelen doktori értekezéssel ezek megválaszolásához szeretnék hozzájárulni, felvetve néhány, eddig kevésbé vizsgált szempontot is, illetve felvázolva a további lehetséges kutatási irányokat.

A követett módszertan

A dolgozat céljainak elérése érdekében, a történelemtudomány módszertanának megfelelően, könyvtári és levéltári kutatást egyaránt alkalmaztam, kiegészítve az interneten elérhető digitális archívumok és honlapok kutatásával. A könyvtári és internetes kutatást követően feldolgoztam azokat a fentebb bemutatott magyar, angol és francia nyelvű szakmunkákat, amelyek eddig megjelentek a témában. A szintén magyar, angol és francia nyelvű levéltári forrásanyag feltárásához a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában (MNL OL), a genfi ENSZ Központban őrzött népszövetségi levéltárban (League of Nations Archives - LON), valamint az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában kutattam. Az interneten elérhető digitalizált archívumok közül elsősorban az MTI adatbázisát (MTI hírarchívum 1920-1945) használtam. Ezek közül az MNL OL, a LON és az MTI archívum is komoly forrásanyagot jelent. Az így összegyűjtött hatalmas mennyiségű irat felkutatása, fotózása, rendszerezése és feldolgozása komoly energiát és sok időt igényelt.

Az MNL OL elsősorban a magyar külügyminisztérium és a genfi magyar iroda anyagait őrzi, míg a LON levéltárában főként a Népszövetség Főtitkárságának iratanyaga lelhető fel. Ezeket egészítik ki az MTI által közzölt sajtóhírek, illetve az MNL OL-ben és az OSZK Kézirattárában őrzött, közöletlen visszaemlékezések és memorandumok (Khuen-Héderváry Sándor, Hevesy Pál), valamint a már sajtó alá rendezett és kiadott visszaemlékezések (Barcza György, Horthy Miklós), amelyeket szintén használok a dolgozatban. Ezek mellett korabeli, a Népszövetséget népszerűsítő vagy a Népszövetség gondozásában megjelent kiadványokra és más sajtótermékekre is támaszkodtam. Az elsődleges források különböző szempontok szerint íródtak tehát, amely önmagában is segítette a forráskritikát, amelyhez a már létező szakirodalom további támpontokat nyújtott.

A felhasznált elsődleges és másodlagos források felkutatása és feldolgozása lehetővé tette új, eddig nem kutatott események rekonstruálását, majd ezt követően annak vizsgálatát, elemzését, ezek alapján következtetések levonását, végezetül pedig a további kutatások potenciális távlatainak felvázolását.

A disszertációmban megfogalmazott alapkérdés egy a nemzetközi szervezet működési mechanizmusára és a magyar diplomácia által követett stratégiára, valamint a kapcsolathálók szerepére koncentráló szemléletre épült. Ennek megválaszolása politika-, intézmény- és diplomáciatörténeti, valamint életrajzi kutatásokat is megkívánt. A Népszövetség tekintetében együtt vizsgáltam az elvi működést a gyakorlatban megvalósultakkal, így lehetségessé vált a kettő közötti ellentmondások kimutatása is. Ezeknek a kutatásoknak az elvégzése után álltak össze azok az alapinformációk, amelyek lehetővé tették, hogy együtt vizsgálhassam a rendszerszintű működést, a magyar diplomácia által alkalmazott stratégiát, valamint a rendszert működtető vagy abban érvényesülni kívánó személyek tevékenységét és a Népszövetség elő került magyar ügyek képviselőit. Ez alapján érdekérvényesítési útvonalakat határoztam meg és azok hatékonyságát is vizsgáltam a Népszövetség elé került magyar ügyek képviselőinek eredményei mellett. Felépítését tekintve a dolgozat ezek köré a központi témák köré szerveződik. Végül következtetéseimet ezek együttes vizsgálatából vontam le.

Összességében úgy érzem sikerült megválaszolni a kutatás kezdetén feltett kérdést, és új kutatási eredményeket tartalmazó dolgozatot elkészíteni, amely további perspektívákat is megnyit.

Az új eredmények

A dolgozat annak érdekében, hogy a magyar képviselő formáit és lehetőségeit magyarázni, illetve értelmezni tudja, az új diplomáciai rendszer, valamint a Népszövetség alapításának és a szervezet működésének rövid bemutatásával kezdődik, külön elemezve az első főtítkárt, Sir Eric Drummond által kialakított rendszert. Ezt követően tér rá előbb az önálló magyar külpolitika és minisztérium megszületésére, a magyar népszövetségi csatlakozásra, majd magára a genfi népszövetségi képviselőre: a genfi magyar titkárság létrejöttére és működésére, a Népszövetségben dolgozó magyar hivatalnokokra, és a szövetség elé került magyar kérdések tekintetében a Népszövetség tanácsi, illetve közgyűlési üléseire érkező magyar delegációk bemutatására.

A genfi magyar titkárság létrejöttének és működésének, valamint az ennek kialakításában és működtetésében kimagasló részt vállaló Réz Mihály, Baranyai Zoltán és Hevesy Pál életpályájának és kapcsolatrendszerének bemutatása a dolgozat egyik legfontosabb új eredménye, ami fontos adalékot ad az 1920-as évek magyar diplomáciájának kutatásához és további elemzéséhez.

Szintén új eredményeket hozott az 1920-as években a Népszövetség üléseire érkező delegációk személyi összetételének és Genfnek, mint találkozóhelynek a vizsgálata, amelyekből kiderül, hogy az információszerzés és az önálló kapcsolathálók használata hogyan fonódott össze a hivatalos képviselővel. Mindkettőnek sikeresen kellett ugyanis végbemenni ahhoz, hogy az adott ügyben sikert érhesse el a magyar képviselő.

A képviselő személyi összetételét vizsgálva ezért azt láthatjuk, hogy abban hivatásos diplomáták, különböző ágazatok (kisebbségügy, katonaság, jog stb.) szakemberei és politikusok is aktív szerepet vállaltak, és segítették egymás munkáját. Összehangolt stratégia mentén haladtak, ami nagy részben volt köszönhető a genfi iroda erőteljes fellépésének ebben a tekintetben. Réz Mihály és Baranyai Zoltán voltak ugyanis azok, akik elérték hogy valamennyi, a Népszövetség elé került dokumentumot előre véleményezhessenek és szükség esetén a népszövetségi követelményeknek megfelelően javíthassák. A magyar diplomáciának el kellett tehát fogadnia,

hogy az általa készített anyagok néhol más, a népszövetségi eszméknek megfelelő érvrendszer szerint lettek megfogalmazva, ahogy azt is, hogy voltak olyan kérdések – mint pl. a területi revízió – amit semmilyen formában nem lehetett a Népszövetség elé vinni. Így tudott a Népszövetség eszközként funkcionálni a magyar célok elérésében – ez az 1920-as években sok esetben sikeres volt, sokszor viszont nem.

Végül a dolgozat közelebbről is megvizsgál néhány, a szervezet elé került magyar ügyet kifejezetten a népszövetségi képviselő szempontjából. Itt egy általános áttekintést követően a sikertörténetként lezajlott pénzügyi helyreállítást, az ezzel ellentétben csaknem tíz éven keresztül megoldatlanul maradt kisebbségi kérdést, végül pedig egy aktuálpolitikai eseményt, a szentgotthárdi fegyverszállítmány ügyét választottam ki és vettem alá részletesebb vizsgálatnak. Ennek oka az volt, hogy a három különböző természetű és sikerességét tekintve is különböző eredménnyel záruló ügy együttes vizsgálatával árnyalt képet lehet készíteni a Népszövetségről és a népszövetségi magyar képviselő sikerességéről is.

A dolgozathoz szorosan kapcsolódik a mellékletben található két táblázat, amelyek ebben a formában először összegzik a népszövetségi tanácsi, illetve közgyűlési ülésekre érkező magyar delegációkat a csatlakozástól kezdve 1930-ig kitérve azok személyi összetételére, céljaira és eredményességére is.

A genfi magyar iroda meghatározó személyeivel kapcsolatban elmondható, hogy Réz Mihály és Baranyai Zoltán személyében két nyelvet rendkívül jól beszélő egyetemi tanár és szakember képviselte a magyar érdekeket, szemben a berni követségen dolgozó hivatásos diplomatákkal. Baranyai személyében egy olyan értelmiségi került a Népszövetség mellé, aki nem diplomatának tanult, és sem a családi háttere, sem a magántőkéje nem vetekedhetett azzal, ami a korszak legtöbb diplomatájának rendelkezésére állt. Karrierjét a szaktudásának, a saját maga által kiépített kapcsolatrendszerének, a népszövetségi rendszer ismeretének, és a magyar ügyek, elsősorban a kisebbségi kérdés kapcsán tanúsított hozzáállásának köszönhette. Egyértelmű sikerét ezekben és abban kereshetjük, hogy rendkívül gyorsan fel tudta mérni, hogy a Népszövetség fórumán hogyan lehetne érvényesíteni a magyar célokat. A titkárság élére 1926-ban kerülő Hevesy Pál ezzel szemben tehető családból származó hivatásos diplomata volt.

Az 1920-as évek genfi magyar titkárságának két meghatározó személye, Hevesy Pál és Baranyai Zoltán is jól ismerték a rendszer működését, értették és beszéltek a Népszövetség által használt nyelvezetet, és folyamatosan növekvő személyes kapcsolati hálójával rendelkeztek.

A Népszövetség szervezetében dolgozó magyar hivatalnokok tekintetében a dolgozat a rendelkezésre álló források alapján felvázolja, hogy kik dolgoztak a különböző részlegeken, valamint hogy kiket szerettek volna elhelyezni a magyar hatóságok a szervezetben, és milyen kimenetelük volt ezeknek a próbálkozásoknak – az azonban nem állítható, hogy a lista teljes lenne, ezért új források birtokában az alábbi adatok minden bizonnyal bővíthetők lesznek még.

A dolgozat néhány példán keresztül bemutatja azt is, hogy egy pozíció megüresedésekor hogyan választotta ki a magyar vezetés, hogy kit javasoljon felvételre, illetve hogy a gyakorlatban hogyan ment mindez végbe.

A következő fejezet a népszövetségi magyar jelenlét – egyben érdekérvényesítés – következő, legkézenfekvőbb módját, a tanácsi és közgyűlési üléseken való részvételt mutatja be. A Közgyűlés minden év

szeptemberében tartotta ülését, emellett néhány alkalommal találkozhatunk rendkívüli Közgyűléssel is. A Tanács ülései kezdetben jóval rendezetlenebbek voltak, majd 1924–25-től kezdve negyedéves ülésekre álltak be, ezeket általában márciusban, júniusban, szeptemberben és decemberben tartották meg. Valamennyi szeptemberi tanácsi ülészakra igaz, hogy habár a tanácsi üléseken csupán az arra meghatalmazottak voltak jelen és szólaltak fel, a háttértárgyalásokba bekapcsolódhattak azok a küldöttek is, akik a Közgyűlés üléséhez érkeztek valamilyen minőségben. Arra is gyakran találunk példát, hogy a hivatalos delegáción kívül, kifejezetten a háttértárgyalások lefolytatására egy-egy meghatározó magyar politikus vagy diplomata érkezett a városba.

A delegáció létszámát tekintve míg 1923 szeptemberében csupán hét fő volt tagja a Közgyűlésre érkező magyar küldöttségnek, addig az 1930. szeptemberi Közgyűlésen már 21 fővel képviseltette magát a kormány. Mivel a delegáltak száma három főben volt maximalizálva, ezért a többi kikerülő személy helyettesi, titkári, illetve technikai tanácsadói pozíciókban jelent meg. Ez az évtized végére megnövekedett létszám azt jelentette, hogy a küldöttek differenciáltabban tudtak részt venni az egyes bizottságok munkáiban, és ez a „szakosodás” lehetővé tette, hogy felkészültebben, részletesebb ismeretekkel érkezzenek, az általuk képviselt kérdésben nagyobb energiát fejthessenek ki, valamint hogy az ügyek érdekében jobb és szélesebb célzott kapcsolatháló alakíthassanak ki.

Az, hogy kik voltak a delegáció tagjai eseti szinten változott, annak függvényében, hogy milyen téma került elő, és mennyire volt az vagy maga az adott tárgyalás kiemelt fontosságú. A delegáció tagjainak kiválasztása azonban természetesen nem ad hoc történt, és praktikus okokból voltak állandó tagjai is. Ilyen volt a delegáció vezetője, a nemzetközileg is elismert és nagy tiszteletnek örvendő Apponyi Albert, valamint a genfi titkárság tagjai, Hevesy és Baranyai. Ugyanígy, gyakorlatilag állandó tagságról beszélhetünk azoknak az esetében is, akik specifikusan csak egy-egy ügy képviseletében érkeztek ki éveken keresztül az ülésekre. Így az ügyeket, a népszövetségi eljárásrendeket és a bevetett tárgyalási módszereket és taktikákat épp olyan jól ismerték, mint a többi állam hasonló ügyekben fellépő képviselőit, valamint a kérdésre fogékony, a magyar ügyet támogató vagy épp ellenző további nemzetközi szereplőket. A delegáltak ilyen módon bizonyos témakörök (pl. a kisebbségvédelem) mentén szerveződött hálózatok részpontjait is „képezték”, és önálló kapcsolathálókat is működtettek, ezek lehetőleg minél teljesebben kiterjedtek az általuk képviselt ügyekre – nemcsak a Népszövetségen belül, de akár más fórumokon (Népszövetségi Ligák Uniója, egyéb nemzetközi konferenciák stb.) is. Ezeket a szakmai kapcsolathálókat egészítette ki az a háló, ami a jórészt arisztokrata vagy mágnás családok tagjai alkotta delegáltak kvázi alap kapcsolati tőkéje volt: rokoni és baráti alapon vagy épp iskoláztatásuk révén.

Az évek során ezt a működést kiismerő magyar kormány ezért igyekezett félállandó tagokat küldeni az ülésekre, valamint épp a fentiek miatt növelte meg a kikerülő delegációk létszámát, kvázi szakosítva a résztvevőket. Az egy-egy ügyben érkező küldöttek így követni tudták az adott témában megjelent határozatokat, aktuális vitakérdéseket, azok állását, a magyar ügyek potenciális támogatóit stb.

Az ülésekre kikerelők ezért négy csoportba sorolhatók: az általános, „rendes” delegáltak, akik a magyar kérdések mellett jól ismerték a Népszövetség működését, dolgozóit és a többi állam delegáltjait is; azok a szakemberek, akik egy-egy speciális kérdés tárgyalására érkeztek ki; illetve a kiemelt esetekben kikerelő miniszterelnök vagy külügyminiszter. A negyedik csoportot azok az esetek jelentik, amikor az ülés megkezdésére az érdemi megbeszélések már lezajlottak, és vita már nem volt várható – ilyenkor egyszerűen csak

a genfi vagy a berni vezetőt bízták meg a népszövetségi képvisellel, sőt arra is találunk példát, hogy más városba akkreditált követet bízzák meg.

Az 1920-as években a magyar delegáció meghatározó tagja volt Apponyi Albert és felesége, Mensdorff-Pouilly Klotild, Tánczos Gábor, a külügyminiszter Walko Lajos, a diplomaták közül ifj. Korányi Frigyes, Gajzágó László, Ullein-Reviczky Antal és Barcza György, Bud János pénzügyminiszter, a volt kereskedelemügyi miniszter Sztéryni József, Siegler Géza ezredes, valamint a jogász Vladár Ervin.

A fenti névsorból egyértelműen levonható, hogy az ülésekre felkészült, képzett és a kérdéses ügyeket jól ismerő politikusok, diplomaták és szakemberek (utóbbiak főként a pénzügyi és katonai területekről) érkeztek. A népszövetségi ülésen való részvételükkor egyaránt találunk a budapesti minisztériumban dolgozókat, illetve külszolgálatban lévő tisztviselőket is. Ezek közül a kizárólagos német orientációt elutasító diplomaták közül a második világháború alatt sokan aktívan részt vettek a Kállay-féle kiútkeresésben, a Sztójay-kormány kinevezése után pedig sorra mondtak le tisztségeikről. 1945 után szinte valamennyien emigrációra kényszerültek, és a világ különböző pontjain telepedtek le.

A dolgozat röviden, de külön kitér Genf központi szerepére is. A tagállamok miniszterelnökeinek, elnökeinek vagy külügyminisztereinek személyes jelenléte az üléseken nem volt ugyan általános, de viszonylag gyakran előfordult a kulcsfontosságú kérdések tárgyalásakor. A kiérkező felső vezetés ilyenkor természetesen nem csupán az üléseken, de magántalálkozókon is egyezkedett egymással. Ezért a reprezentáció fontosságát a magyar vezetés is kénytelen volt a pénzügyi gondok elé helyezni, és azokban a nagy szállodákban foglalni szállást a delegációnak, ahol a nagyhatalmak képviselői. Így a Grand Hôtel Beau-Rivage-ban vagy a Grand Hotel de la Paix-ben megszállt miniszterelnök vagy miniszterek könnyen megbeszéléseket folytathattak egy kávé mellett szinte bárkivel: akár az éppen a Népszövetség által tárgyalta, akár más kérdésekben is.

A magyar népszövetségi képviselő szerepét alapvetően befolyásolta, hogy mely külpolitikai kérdések kerülhettek egyáltalán a szervezet elé. Magyar szempontból a csatlakozáskor az elsődleges cél a diplomáciai vérkeringésbe való visszakapcsolódás volt, amelynek a Népszövetség maximálisan eleget is tett. A következő nagy siker a népszövetségi kölcsön felvételén alapuló pénzügyi helyreállítás volt, amely nélkül aligha lehetett volna sikeres a bethleni konszolidáció. Habár a területi revízió nem kerülhetett a szövetség elé, a határkiigazítások, az elcsatolt vasútvonalak ügyei vagy a kisebbségi kérdések már igen. A határviták és a szétszakított vasútvonalak ügyei viszonylag röviden összefoglalhatók, és a megoldásuk is viszonylag gyorsan ment. A pénzügyi rekonstrukció kérdése szintén gyorsan és valójában zökkenőmentesen ment végbe. Nem volt ez igaz a kisebbségi ügyekre, a pénzügyi ellenőrzésre és a katonai kontroll kérdésére – ezek ugyanis jóval bonyolultabb, sok érdekelttel és ellenérdekelttel rendelkező ügyek voltak. A Népszövetség rendszerében pedig az ilyen ügyek hosszasan el tudtak húzódní, valódi megoldás nélkül. Épp ezért a disszertáció ezek közül az ország pénzügyi helyreállításának és a kisebbségi ügyeknek a népszövetségi képviselőt, valamint a szentgotthárdi fegyverszállítmány Népszövetség elé került ügyét járja körbe részletesebben is, míg a többi, a Népszövetség elé került magyar kérdés kapcsán csak röviden ismerteti a magyar fellépést.

A kisebbségek helyzete Európa-szerte több nemzetet és államot érintő probléma volt, amit már az első világháborút lezáró békék is a Népszövetség hatáskörébe utaltak. A trianoni határok következtében a határon kívül rekedt magyar lakosság kisebbségi jogi kérdése az elsők között volt, amelyek a Népszövetség elé kerültek

magyar részről. A kisebbségek kapcsán a döntést azonban rendre elnapolták, és így egy csaknem egy évtizedig húzódozó játszma vette kezdetét a magyar kormány és magyar kisebbségek, a kisantant, valamint a felek támogatói között. A kisebbségi ügyekkel kapcsolatban összességében az vonható le, hogy az 1920-as években a magyar petíciók vagy teljesen elakadtak, vagy bár tárgyalták azokat, de a tárgyalók körét folyamatosan szűkítették, és a kívánt eredményeket a kisebbségek a Népszövetségben belül így sem tudták elérni.

A dolgozat végig követi, hogy ezek közül hogyan alakultak azok az ügyek, amelyekben a magyar kormány hivatalos küldötteket delegált a Népszövetség üléseire. A magyar kisebbségek védelmében ugyanis nem csupán, sőt elsősorban nem a magyar kormány lépett fel hivatalosan: sokszor az adott kisebbség vagy egy ügyüket felkaroló magyar (de nem feltétlenül magyarországi) szervezet küldöttei keresték meg a Népszövetséget, és ennek nyomán természetesen ők érkeztek a kérdést tárgyaló tanácsi ülésekre is. Ettől függetlenül ezek az esetek általában egyeztetve voltak a magyar kormánnyal, amely a háttérből igyekezett az ügyeket koordinálni és támogatni, és így a teljes magyar kisebbségvédelmet egy egységes stratégia mentén felépíteni és kezelni, anélkül, hogy annak minden részletébe belefolyna.

A magyar kormány a kisebbségi kérdések között kiemelkedő hangsúlyt adott az erdélyi optások panaszainak. A román kormány ugyanis az 1921-ben bevezetett földreformra hivatkozva megkezdte az optált magyarok földjeinek kisajátítását és szétosztását. A magyar kormány 1923 márciusában nyújtotta be a Népszövetséghez beadványát, miszerint Románia kisajátítja az optálást választott magyarok tulajdonait, ezzel megsértve a népszövetségi alapegyezményt és a trianoni békét. Ezzel vette kezdetét az a hosszas vita, amelyet a disszertációmban részletesen is bemutatok, és ami az évek előrehaladtával mind jobban kiszélesedett. Ez a vita már arról szólt: milyen viszonyban van az ekkor kialakuló nemzetközi jog az államok belső jogalkotásával, egészen pontosan, hogy egy nemzetközi bíróság felülbírálhatja-e egy állam belső törvénykezését. A magyar álláspont ezzel kapcsolatban egyértelmű igen, míg a román egyértelmű nem volt. A Népszövetség ebben sosem foglalt ugyan nyíltan és véglegesen állást, a gyakorlatban mégis a Titulescu által képviselt álláspont nyert.

A kisebbségi kérdések kapcsán a magyar vezetés nem a Tanácstól várta a kérdések eldöntését, arra ugyanis – mivel jogi vita volt – nem is lett volna felhatalmazása. A magyar törekvés az volt, hogy a Tanács és a Népszövetség segítsen elérni a kérdés jogi megoldását: akár a vegyes döntőbíróságok, akár a Nemzetközi Bíróság illetékességének kimondásával.

Ezzel kapcsolatban a magyar diplomácia három fő csapáson elindulva próbálta megreformálni a rendszert. Az első az volt, hogy a petíciókat benyújtókat jobban vonják be a tárgyalási folyamatokba – ez minimálisan ugyan, de megtörtént. A második annak elérése lett volna, hogy a kérdéses ügyek valóban kerülhessenek az Állandó Nemzetközi Bíróság elé, amelynek döntéseit a feleknek el kellett volna fogadniuk. Habár ez végig egy elviekben lehetséges forgatókönyv lett volna, a valóságban szinte sosem teljesült, és az ügyek ehelyett maximum a Főtitkárság jogi szekciójához kerültek véleményezésre. Ez azt jelentette, hogy az ügyek nem kerültek egy tisztán jogi döntést meghozni képes önálló bíróság elé – politikai okokból. Ezen változtatott az 1930-as hágai konferencia határozata. A harmadik, nem magyar kezdeményezésű, de a magyar képviselők által is támogatott út egy a mandátumügyi bizottsághoz hasonló, állandóan működő és kifejezetten a kisebbségi kérdésekre szakosodott bizottság létrehozását célozta – ehelyett azonban továbbra is maradt a Főtitkárságon belül működő, bár állományát tekintve folyamatosan duzzadó kisebbségi osztály.

A rendszert tehát csak az 1920-as évek legvégén lehetett minimálisan megreformálni – addig a Népszövetség végig a bilaterális tárgyalások és az egyéni kompromisszumok felé terelte a feleket.

A kisebbségi kérdések kezelésénél jóval sikeresebb volt az a tevékenység, amit a Népszövetség az első világháború utáni pénzügyi és gazdasági stabilizáció terén ért el. Ennek oka abban keresendő, hogy míg a kisebbségi kérdés sok, politikailag ellenérdekelte felet mozgatott meg, addig a háborúban vesztes és jóvátétel fizetésére kötelezett államok gazdasági stabilizálásában gyakorlatilag minden állam érdekelt volt.

Az első világháború után Magyarországon tapasztalható infláció és a trianoni béke által fokozottan sújtott magyar gazdaság nehézségei nagy kihívást jelentettek a magyar kormánynak. A gazdasági helyzetet és a magyar valutát minél előbb meg kellett erősíteni, ezért Bethlen István a belpolitikai helyzet gyors stabilizációját követően a Népszövetséghez fordult kölcsönért. Ebben a magyar kormány segítségére volt, hogy 1922 végére Londonban úgy vélték, hogy Magyarország külföldi kölcsön nélkül gazdaságilag és pénzügyileg nem életképes, így a jóvátételt sem fogja tudni fizetni. Hosszas tanácskozások után, 1924. március 14-én írta alá a magyar kormány azt a jegyzőkönyvet, amely meghatározta a majdani kölcsön kötvénytulajdonosainak érdekképviselőire jogosultakat.

A kölcsönrel és szanálással kapcsolatos pénzügyi ellenőrzés lefolytatására a Népszövetség egy főbiztost küldött Budapestre. A több felmerülő jelölt közül végül az amerikai Jeremiah Smith Jr.-ra esett a választás, aki 1924. május 1-jén érkezett meg Budapestre. Helyettese a szintén amerikai Royall Tyler lett. Smith ettől kezdve folyamatosan referált a Tanácsnak: havonta küldött jelentését (amiben egyébként rendre pozitívan nyilatkozott a magyar helyzetről) előbb a Tanács kijelölt bizottságának terjesztette be, majd az annak jóváhagyása után került a Tanács elé került, elfogadásra.

A Tanács 1926. júniusi ülészakára Smith ismét kedvező, egyben az ellenőrzés megszüntetését támogató jelentést nyújtott be, Bethlen pedig kérte a magyar pénzügyi helyzet stabilitásának elismerését, egyben a pénzügyi ellenőrzés megszűnését, valamint a 250 millió aranykoronás kölcsönből megmaradó 132 millió aranykorona felszabadítását. A bizottság végül úgy határozott, hogy megszünteti a főbiztosi pozíciót, és a fennmaradó ellenőrzést a hitelezők két emberre bízzák majd, akik azonban Budapesten csak egy tisztviselő útján fogják képviselni magukat. Ez a képviselő Smith helyettese, Royall Tyler lett, akinek új feladata az volt, hogy ha nem is olyan látványosan, mint a főbiztos, de ellenőrizze a magyar pénzügyeket, és továbbra is mintegy összekötőként funkcionáljon a kölcsönt jegyzők és a magyar kormány között. Ettől kezdve Tyler lett az, aki immár negyedéves jelentésekben foglalta össze az általa tapasztaltakat, és akinek a jóváhagyására szükség volt valamennyi, a népszövetségi kölcsön maradványával kapcsolatos magyar tervhez.

A Tanács 1926. szeptemberi ülésén Hevesy Pál a magyar kormány képviselőjében már kijelenthette, hogy Magyarország pénzügyi rekonstrukciója befejezetté vált. Ezzel az ország pénzügyi ellenőrzése jócskán fellazulhatott, három évvel később pedig Tyler megbízatása is lejárt: ő 1929 júniusában hagyta el Budapestet, majd csaknem egy évvel később, az ellenőrző bizottság megszűnésével, a Magyarország feletti teljes pénzügyi ellenőrzés véget ért.

Az ország sikeres pénzügyi helyreállítása gyorsan és még a közben kirobbant frankhamisítási botrány ellenére is gyakorlatilag zökkenőmentesen ment végbe, aminek részeként nemcsak sikerült megteremteni a költségvetés egyensúlyát, de az ország még többletet is produkált. Megszűnt az infláció, a valuta stabilizálódott, létrejött a Magyar Nemzeti Bank, megindult a külföldi tőkebeáramlás, és a lakosság megtakarításai is növekedni kezdtek. Ez egy olyan sikertörténet volt – mind Ausztria, mind Magyarország esetében – amit nemcsak a

gazdaságilag stabilizált két ország tartott kiemelkedő teljesítménynek, de maga a Népszövetség is büszke volt rá, és a mai napig a szövetség által elért fontos sikerek között tartják számon.

A harmadik Népszövetség elé került magyar kérdés, amit a dolgozat részletesebben is vizsgál, a szentgotthárdi fegyverszállítmány ügye. Szemben a kisebbségi kérdéssel és a pénzügyi helyreállítással, ebben az esetben egy aktuálpolitikai botrányról beszélhetünk, amely kivizsgálás céljából került a Népszövetség elé, és ahogy az optások kérdésének, úgy ennek a tárgyalása is szélesebb, a Népszövetség működésére és hatáskörére vonatkozó vitákat is indított.

1928. január 1-jén a szentgotthárdi vasútállomáson az osztrákok illegális fegyverszállítmányt foglaltak le. A gépalkatrészeknek mondott fegyveralkatrészek feladója a papírok szerint egy veronai olasz cég, címzettje egy varsói cég, köztes állomása pedig Nové Mesto, azaz Sátoraljaújhely volt – ezek közül előbbi kettő fiktív szereplő volt. 1928. február 1-jén a román, a csehszlovák és a jugoszláv kormány hivatalos jegyzékeket adott át a Népszövetség Főtitkárságának, kérve, hogy a Tanács tárgyalja az esetet. A szentgotthárdi ügyben a kisantant célja egy vizsgálati bizottság kiküldésének elérése volt, miközben a Genfben tárgyaló Khuen-Héderváry Sándor és Tánczos Gábor Magyarország ártatlanságáról igyekezett meggyőzni mindenkit.

1928. február 23-án a Népszövetség főtitkára, Eric Drummond továbbította Bethlen István felé a Tanács elnökének, Cheng Lo lisszaboni kínai követnek az ügyben írott levelét, amelyben a tanácselnök konkrét intézkedések megtételére szólította fel a kormányfőt, amelyet Bethlen visszautasított. Ez a mozzanat azért kapott különösen nagy figyelmet, mert ebben az esetben a Tanács elnöke két ülés között járt el egy olyan ügyben, amelyet a Tanács elé terjesztettek ugyan, de mivel a Tanács ülése csak márciusban volt várható, ezért az semmilyen állásfoglalást nem tett még ezzel kapcsolatban. Ezzel felmerült: vajon a Tanács elnökének jogában áll-e önállóan, mint a Tanács elnöke, de nem a Tanács határozata alapján és nem Tanács ülése idején eljárnia nemzetközi kérdésekben, azaz mekkora hatalma és jogköre lehet a Népszövetség Tanácselnökének?

A Tanács végül egy hármass bizottságot állított fel a fegyverszállítmány ügyének kivizsgálására, amelynek Hollandia, Chile és Finnország lett a tagja. A kijelölt hármass bizottság a magyar kormánytól kérte be a szükséges információkat, valamint Drummond-on keresztül kijelöltette a katonai, hajózási és légiforgalmi ügyeket érintő állandó tanácsadó bizottság és a közlekedésügyi bizottság két-két szakértőjét, akiknek feladata a hármass bizottság munkájának segítése és az eset szakmai részeinek kivizsgálása lett. Az így felálló vizsgáló bizottságok helyszíni bejárást is tartottak Szentgotthárdon, amelyet Vladár Ervin feljegyzéseiből ismerünk részletesebben, és amelyet a dolgozat is feldolgoz.

Az 1928 júniusi tanácsülésen úgy döntöttek, hogy nem folytatnak további nyomozást az ügyben Magyarország ellen. Ugyanez az ülés fogadta el a szintén ez által a hármass bizottság által kidolgozott javaslatot a tanácselnök hatáskörének kiterjesztésére vonatkozóan is. Az ügyben a lengyelek jóindulatát és az olaszok segítségét is maga mögött tudó magyar kormány tehát ügyesen játszotta ki a Népszövetség működésében mutatkozó jogi hézagot, és a kormányt végül nem rótták meg annál jobban, mint ami ezen a tanácsülésen elhangzott – mindehhez kellett azonban a magyarokat támogató britek és németek akarata is.

A szentgotthárdi fegyverszállítmány ügyében habár a kisantant és az őt támogató franciák tiltakozásukat a Népszövetségig vitték, a magyar kormány elsősorban a britek, másodsorban az olaszok és a németek hathatós támogatásának köszönhetően viszonylag jól jött ki a botrányból. Ezek a játszmák azonban sokszor nem a

népszövetségi üléseken, sőt nem is Genfben játszódtak le, hanem a nemzetközi politikai csatározások más fórumain.

A fent bemutatott témák áttekintése és az azokkal kapcsolatos, a dolgozatban részletesen vizsgált népszövetségi képviselet kapcsán az is egyértelműen kirajzolódik, hogy a Népszövetség Tanácsa és Közgyűlése fontos fórum volt, de korántsem az egyedüli. A szervezet betagozódott a korszak kríziskezelési rendszerébe, és mint ilyen, nem tudott önállóan, a szervezetén belül és a nemzetközi kapcsolatokban uralkodó államok akarata nélkül vagy akarata ellenére dönteni. Sok döntés ezeknek megfelelően, de a Népszövetségen belül született meg, míg más esetekben formailag is a Népszövetségen kívül, valamely más nemzetközi konferencián. Ténylegesen megszületett tehát a multilaterális diplomácia, a magyar népszövetségi képviselet pedig az évtized végére kiválóan alkalmazkodott ehhez a rendszerhez.

A dolgozat összességében arra a következtetésre jut, hogy a népszövetségi rendszerhez mérten a magyar diplomácia – csakúgy, mint a többi állam külügyi apparátusa – igyekezett minél hatékonyabb érdekérvényesítési lehetőségeket keresni és azokat a lehető legjobban kihasználni. Mindez nem volt egyszerű feladat, de a genfi iroda már az alapításakor jól ráértett arra, hogy a magyar célok elérése nem lehetséges anélkül, hogy olyan eszmékkel is összekössék őket, amiket épp a Nemzetek Szövetsége alapítói fogalmaztak meg, és amik a folyamatosan közvetített népszövetségi üléseknek köszönhetően rendkívül gyorsan el is tudtak jutni a világ közvéleményéhez. A magyar diplomácia népszövetségi stratégiája részben erre épült – ez önmagában, politikai támogatók nélkül azonban kevés volt.

A dolgozat a bemutatottak alapján arra jut, hogy a magyar politikai célok a Népszövetségben abban az esetben tudtak érvényesülni, ha formailag és jogilag megfelelő volt a magyar érvelés, és ha sikerült megnyerni egy nagyobb támogatót is azzal kapcsolatban. Ez azonban eseti jellegű volt: az 1920-as években az országnak nem volt olyan politikai ereje, sem olyan erejű fix politikai támogatója, amely a magyar célok számára kedvező döntések sorozatát tudta volna hozni.

Általános összefoglalásként elmondható a disszertáció eredményeiről, hogy a vizsgált kérdés tekintetében meg tudta válaszolni a feltett kérdéseket és sok új eredményt hozott egy eddig kevésbé kutatott témában. A kifejezetten a népszövetségi képviseletre koncentráló dolgozat a Népszövetséget és a több szálon futó magyar képviseletet működés közben mutatja be és elemzi. A genfi iroda és az ott dolgozók bemutatása, valamint a magyar küldöttek összegyűjtése az általuk képviselt témakörökkel és sikerességgel együtt a későbbiekben is jól használható alap lesz a további, akár egyes résztémákkal foglalkozó kutatásokhoz

A témában végzett publikációs tevékenység

PUBLIKÁCIÓK:

- „Modern idők vértelen viadala” – Az érdekérvényesítés lehetőségei a Népszövetség központjában. *Sic Itur ad Astra* 69. (2020)175-194. o.
- A genfi magyar titkárság létrejötte és tevékenysége az 1920-as években. *Folia Historica* XXXV (2019) 51-81. o.
- Ferenc József utolsó diplomatája - Hevesy Pál. *Folia Historica* XXXIV (2018) 55-74. o.

- Khuen-Héderváry Sándor - Egy diplomata életútja. Folia Historica XXXIII (2017) 107-120. o.
- Magyar csatlakozás a Nemzetek Szövetségéhez és a genfi magyar népszövetségi képviselőlet ebben vállalt szerepe. Orpheus Noster IX (2017) 1. sz. 20-28. o.
- Magyarország csatlakozása a Nemzetek Szövetségéhez. Folia Historica XXXII (2016) 37-62. o.

RECENZÍÓK:

- A kortársak szemével. Pro Minoritate 2018 tavasz 126-129. o.
<http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2018/ProMino-1801-08-VargaLujza.pdf>
- ZEIDLER Miklós (szerk.): A magyar békeküldöttség naplója, Neuilly–Versailles–Budapest (1920), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2017, 312 oldal.
- Napi történelmi forrás újrátöltve. Ujkor.hu 2018. 08. 29.
<http://ujkor.hu/content/napi-tortenelmi-forras-ujratoltve-recenzio>
- GYÖRGY Sándor – HAJNÁ CZKY Tamás – KANYÓ Ferenc (Szerk.): Történelmi útvesztők – Válogatás a Napi Történelmi Forrás szerzőinek írásaiból II. Budapest, Gondolat Kiadó, 2018. 376 o.
- Milyen a nem mindennapi történelem? Ujkor.hu 2018. 03. 08.
<http://ujkor.hu/content/milyen-nem-mindennapi-tortenelem>
- BALOGH-EBNER Márton – GYÖRGY Sándor – HAJNÁ CZKY Tamás (Szerk.): Nem mindennapi történelem – Válogatás a Napi Történelmi Forrás szerzőinek írásaiból. Budapest, Gondolat Kiadó, 2017. 276 o.

KONFERENCIA ELŐADÁSOK:

2018.10.25. „Modern idők vértelen viadala” – Az érdekérvényesítés lehetőségei a Népszövetség központjában.

Helyszín: Hálózat, információ, történelem. Műhelykonferencia. ELTE BTK

2015.10.18-19. Khuen-Héderváry Sándor – egy diplomata életútja.

Helyszín: IVth Arenberg Conference for History. Nobility and Power in Central Europe from 1918 to date. Budapest.

ISMERETTERJESZTŐ SZÖVEGEK:

Utazás a föld körül, 80 év alatt. Hevesy Pál diplomata életútja.

Ujkor.hu, 2017.04.07.

<http://ujkor.hu/content/utazas-a-fold-korul-80-ev-alatt-hevesy-pal-diplomata-eletutja>